

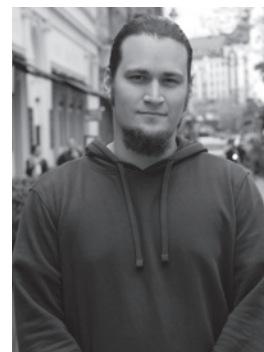
erőművel kell kiegészíteni a kieső elektromosság pótlására. Az erőmű pedig, mivel fosszilis tüzelésű, ugyanúgy szennyezi a levegőt, tehát nem értünk el semmit. Az egyetlen valóban tiszta energiaforrás a napenergia, de nem a napelemes megoldás – amely nem túl hatékony –, hanem a naphőenergia. Ebben az esetben a sivatagokban elhelyezett tükrök által, a begyűjtött napfény hőjéből generálnak elektromosságot. Ez a módszer a jövőben biztosíthatná az energiát, de jelenleg nagyipari alkalmazása még nincs gyakorlatba ültetve.²⁰ Lovelock egyértelműen arra hajlik, hogy a nukleáris energia az egyetlen tényleges alternatíva a szennyező fosszilis üzemanyagok helyett. Ez a legolcsóbb, legmegbízhatóbb és legbiztonságosabb energiaforrás, mivel egyáltalán nem bocsát ki szén-dioxidot, a balesetek pedig nem gyakoriak. Szerinte a zöldek által hangoztatott veszélyek túlzóak és alaptalanok, a társadalmi ellenszenv az ő hazugságaiknak és a szén-, gáz- és olajipar lobbijának eredménye.²¹ Ezenkívül úgy véli, az erőművekből származó radioaktív sugárzás elhanyagolható, mivel a környezetünkben természetes úton is jelen van.

Az ipari környezetszennyezés súlyos, de nem a legsúlyosabb probléma. A szennyezés az élet szükségszerű velejárója, a legtöbb szennyezőanyag a természetben is megtalálható. Az ipari szennyezés elsősorban a nagy városi körzeteket érinti, de mégsem ezek a legsérültebb területek, hanem a trópusi övezetek. Ez a terület Gaia és az ökoszisztéma túlélésének szempontjából létfontosságú, ám az erdőirtás és a helytelen kezdetleges technikaival való gazdálkodás tönkretette, sokkal nagyobb pusztítást végezve, mint a fejlett vidékeken.²² Az egyre növekvő né-

pesség etetésére egyre nagyobb területeket vonnak művelés alá, így az erdőirtás és maga a mezőgazdaság is akkora hatással bír a globális felmelegedésre nézve, mint a fosszilis energiaforrások használata. Ezt az ütemet – az egyik legzöldebb cselekedetnek tekintett – fäilületéssel sem lehet pótolni. Ez azért sem jó megoldás, mert az elültetett fákból nem lesz automatikusan ökoszisztéma, és nem válnak ellenállóvá a klímaváltozással szemben. Így nagyobb kárt teszünk, mint ha visszaadtuk volna a területet Gaiának, hogy ő népesítse be újra.²³

Ha nem fordítható vissza a folyamat, akkor milyen jövő vár hát az emberiségre? A pesszimista felfogás szerint a bolygó olyan mértékben károsodni fog, hogy néhány mikrobát és baktériumot leszámítva alkalmatlan lesz az életre. Ezek pedig nem lesznek elegendőek a bioszféra egészének fenntartásához, és Földünk a Marshoz vagy Vénuszhoz hasonló halott bolygóvá válik. Az optimistább verzió szerint a körülmények mostohák lesznek, de nem lehetetlen a túlélés az emberiség és vele a földi élet, Gaia számára. Az emberiség lélekszáma jelentősen le fog csökkenni, és a Föld egy forróbb állapotba kerül majd, de lesznek olyan térségek – elsősorban az északi területek – melyeket a klímaváltozás és a tengerszint emelkedése kevésbé érint. Itt a civilizált kultúra továbbélése lehetséges lesz, és utódaink képesek lehetnek majd rá, hogy szorosan együttműködve éljenek Gaiával.

Ezt jósolja nekünk James Lovelock, és tanácsolja, hogy alkalmazkodjunk majd a megváltozó körülményekhez, de mindekelőtt fogadjuk el, hogy nem lesz mód a mostani kényelmes élethez való visszatéréshez.

Szabó Mátyás

Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Nemzetközi közszolgálati kapcsolatok MA

/ Fenntarthatóság a Laudato si' enciklikában és a Párizsi Klímaegyezményben

A fenntarthatóság fogalma, a Laudato si' és a Párizsi Klímaegyezmény² alkotta háromszög tartalmi vizsgálatát érdemes egy negatív összehasonlítással kezdeni. A két többi dokumentum közötti egyik összekötő kapocs ugyanis az, hogy egyikük sem tartalmazza a fenntartható fejlődés definícióját, ahogyan egyébként az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezménye³ és annak 1997-ben elfogadott Kiotói Kiegészítő Jegyzőkönyve⁴ sem.

Felmerül tehát a kérdés: hogyan határozhatjuk meg a fenntarthatóságot mint a vizsgálódás fő tárgyát, illetve az hogyan, milyen minőségben jelenik meg a különböző elképzelésekben?

A fogalmi magyarázattal ennek a kötetnek több írása is foglalkozik, így jelen tanulmányban elegendő annyit leszögezni, hogy a fenntarthatóság legtöbbet és legáltalánosabban idézett definíciója az 1987-ben a Brundtland Bizottság által kiadott ENSZ-jelentésben található: „kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy a jövő generációk saját szükségleteik kielégítésére irányuló képességeit terhelné.”⁵

Sok más dokumentum mellett egy későbbi ENSZ-jelentés, a World Summit Outcome 2005 három kulcsfontosságú aspektusból tárgyalja a fenntartható fejlődés fogalmát: a gazdasági fejlődés, a társadalmi fejlődés és a környezetvédelem szempontjából.⁶ Mivel a Párizsi Klímaegyezmény az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentését célozza elsődleges prioritásként, a Laudato si' enciklikával kapcsolatos legfontosabb közös mezsgyét a környezetvédelem területén találjuk.

A Laudato si' és a környezetvédelem közös vonatkozásait már egy korábbi kiadványunk is tárgyalta,⁷ ezért a témára ebben a tanulmányban elsősorban a Párizsi Egyezményt vizsgálva

koncentrálók. Tartalmi összecsengésük mellett a két dokumentum létrejöttje is mutat kapcsolódási pontokat. A Laudato si' Ferenc pápa pontifikátusának második enciklikája,⁸ amely 2015. május 24-én jelent meg, és a társadalmi igazságosságra, azon belül korunk égető ökológiai kérdéseire hívta fel a figyelmet; a Párizsi Klímaegyezmény pedig az Egyesült Nemzetek égisze alatt 1992-ben Rio de Janeiroban alapított Éghajlat-változási Keretegyezmény (UNFCCC) 21. konferenciáján, Párizsban létrehozott megállapodás, amelyben a résztvevő államok az üvegházhatású gázok kibocsátását szabályozták 2015 decembereben. Időben és logikailag tehát a Párizsi Egyezmény a Laudato si' után következik, amely természetjogi és erkölcsi alapokat nyújt a kérdés tárgyalásához.

Bár azt nem tudhatjuk, hogy a tárgyalásokban ténylegesen mekkora szerepet játszott, vagy volt-e egyáltalán szerepe az enciklikának, annak 5. fejezetét vizsgálva annyi biztosan elmondható róla, hogy megszólítja a politikai döntéshozókat és a tudomány képviselőit, akiknek az Egyház nem akar a helyébe lépni, ám becsületes és átlátható vitát vár tőlük. A többi fejezettel együtt a Laudato si' emlékeztet rá, hogy a Föld az emberiség közös öröksége, amelynek gondozása közös felelősség. A Párizsi Egyezmény létrejöttéhez Ferenc pápa nemcsak enciklikájával és egyházi útmutatással kívánt hozzájárulni, de nyílt és aktív diplomáciai tevékenységet is kifejtett. A Szentsek külpolitikájában az egyházfő és az Államtitkárság kulcsszerepet játszik: a pápa klasszikus diplomáciai eszközökkel, közleményekkel, érdekek és hatalmak közötti közvetítéssel,⁹ vagy akár nemzetközi konferenciákon való részvétellel is alakítójává válhat a nemzetközi kapcsolatoknak.¹⁰ A Klímaegyezmény megszületése előtti hónapokban Ferenc pápa

¹ FERRY, Luc (1994): Új rend: az ökológia. Budapest: Európa Könyvkiadó, 125-127., Elizabeth de Fontenay: Az állatnak nincsen értelme c. cikke alapján.

² FERRY (1994), 79-82.

³ Utilitarizmus: olyan etikai elmélet, amely szerint az igazságosság mércéje a legnagyobb szám legnagyobb boldogsága.

⁴ FERRY (1994), 32-35.

⁵ LOVELOCK, James (1990): Gaia, a földi élet egy új nézőpontból. Budapest: Göncöl Kiadó, 31 és 201; LOVELOCK, James (2010): Gaia halványuló arca, utolsó figyelmeztetés. Budapest: Akadémiai Kiadó, 200.

⁶ LOVELOCK (1990), 40-41.

⁷ LOVELOCK (2010), 136.

⁸ FERRY (1994), 171.

⁹ LOVELOCK (2010), 65.

¹⁰ LOVELOCK (2010), 184.

¹¹ 2009-es adatok szerint 6,8 milliárd fő. A legelső, 1979-es Gaia-kötet megjelenésekor még csak 4,4 milliárd fő, de már ekkor is a túlnépesedésért tartotta a legfőbb problémának.

¹² LOVELOCK (2010), 184.

¹³ LOVELOCK (2010), 121-125.

¹⁴ LOVELOCK (2010), 67.

¹⁵ LOVELOCK (2010), 52-53.

¹⁶ Intergovernmental Panel on Climate Change, azaz Éghajlat-változási Kormányközi Testület

¹⁷ LOVELOCK (2010), 42-45.

¹⁸ LOVELOCK (2010), 49-52.

¹⁹ LOVELOCK (2010), 28.

²⁰ LOVELOCK (2010), 88-89. és 105-107.

²¹ LOVELOCK (2010), 89-99.

²² LOVELOCK (1990), 146-149.

²³ LOVELOCK (2010), 122-123.

diplomáciai téren is aktív tevékenységet folytatott, valamint beszédeiben is gyakran hívta fel a figyelmet a környezetvédelemre és a fenntarthatóságra. Ezek közül a legjelentősebbek a 2015 szeptemberében tett amerikai látogatásához köthetők, amelynek során Barack Obama elnökkel is találkozott,¹¹ illetve részt vett és fel is szólalt az ENSZ Közgyűlésén.¹² (Az Egyesült Államok illetve Kanada kulcsfontosságú tényező a kérdésben, ugyanis az 1997-es kiotói megállapodásból mindketten kihátráltak.) Bár a Szentszék nemzetközi ügyekben általában óvatosságot nyilatkozik meg, a fenntarthatóság és a klímavédelem egy olyan területnek bizonyult, ahol Ferenc pápa hallatta a hangját és konkrét diplomáciai lépéseket is tett.

A fenntartható fejlődés és a környezetvédelem gondolata fellelhető a Laudato sí' és a Párizsi Egyezmény gyökereiben, szellemi forrásaiban és intézményes előzményeiben is. Ferenc pápa enciklikájával egészen Assisi Szent Ferencig nyúl vissza, nemcsak a szociális érzékenység fontosságát exponálva, hanem a teremtett világ szakrális mivoltát is hangsúlyozva. Mindezt Földünket egy édesanyához hasonlítva teszi. A Föld-Anyra hasonlat egyébként megjelenik a Párizsi Egyezményben is: a bevezető rész tizenharmadik gondolata az ökoszisztémák sérthetőségének biztosításával foglalkozik, ahol szó szerint a „Mother Earth” kifejezés szerepel. Azonban találunk más kapcsolódási pontokat is az Egyház és az ENSZ között. Ferenc pápa utal VI. Pál pápára is, aki szintén felszólalt a környezeti problémákkal kapcsolatban, sőt az ENSZ Élmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete¹³ előtt is felhívta a figyelmet egy ökológiai katasztrófa bekövetkezésének lehetőségére, illetve arra, hogy az emberiség magatartásának sürgősen változnia kell. Ferenc pápa utal Szent XXIII. János pápa 1963-as Pacem in terris enciklikájára is,¹⁴ ahogyan rávilágít arra is, hogy az ökológia az elmúlt évtizedekben minden elődjének pontifikátusa alatt téma volt. Így megemlíti Szent II. János Pál pápa Redemptor Hominis enciklikáját¹⁵ és aggodalmát a Földet az emberi fogyasztásnak alárendelő magatartás miatt; továbbá XVI. Benedek pápa gondolatát is, miszerint az emberiség a társadalmi és a természeti környezetnek is károkat okoz, amikor megfelelkezik arról, hogy „az ember nem önmagát létrehozó szabadság.”¹⁶ Végül érdemes megemlíteni, hogy a megosztottság ellenére a katolikus és az ortodox kereszténység nézőpontja is egybecseng: ezzel kapcsolatban a pápa Bartolomaiosz moszkvai pátriárka 1997-es beszédét idézi, amelyben a keleti keresztény egyház vezetője azt hangsúlyozza, hogy bármilyen kis környezeti kárt okozunk, ezzel a teremtés elcsúfításához járunk hozzá, és kiemeli a problémák lelki és etikai gyökereinek vizsgálatát a pusztán technikai szempontok helyett.¹⁷

A Párizsi Egyezmény inkább intézményes és a nemzetközi jog fejlődéséhez kapcsolódó utalásokat fogalmaz meg. Az Egyezmény legjelentősebb előzménye és egyben kerete az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezménye, amelynek alapelveit a Párizsi Egyezmény közvetlenül magáénak tekinti, így utal az ENSZ Emberi Környezetről szóló 1972-es jelentésére,¹⁸ a Második Éghajlati Világkonferenciára,¹⁹ az Egyesült Nemzetek Chartájára,²⁰ a Durban Platformra,²¹ az ózonréteg védelméről szóló 1985. évi Bécsi Egyezményre, a Meteorológiai Világszervezet²² tevékenységére és az ENSZ Környezeti Programjára,²³ valamint számos más közgyűlési határozatra,²⁴ kitérve egyúttal a fejlődő országok nehézségeire és a szegénység pusztító hatására is, megállapítva, hogy a klímaváltozás az emberiség közös ügye.

Ami a Párizsi Egyezmény érdemi, tartalmi részét illeti, az leginkább a Laudato sí' „A vallások, párbeszédben a tudományokkal” című V. fejezetével mutat analógiákat, amely a nemzetközi közösséget szólítja meg. A Laudato sí' első fejezete inkább leíró, értékelő jellegű; útmutatásokat, normatív részeket inkább az utolsó két fejezet tartalmaz, amelyek közül az említett V. fejezet a nemzetközi közösséget, a politikai, gazdasági és tudományos szférát szólítja meg, míg az enciklika „Nevelés és ökológiai spiritualitás” című VI. fejezete az emberiség pasztorációjának tekinthető: az emberiséghez az egyének szintjén szól, minden egyes embert az élet- és gondolkodásmódja megváltoztatására buzdítja.

Mindkét dokumentum elfogadja és ki is nyilatkoztatja az emberiség felelősségét a környezet iránt. Azonban míg ez Ferenc pápánál egy vallásos természetjogi felfogásban jelenik meg – vagyis abban, hogy az emberiség mint a teremtett világ része elsősorban Istennek tartozik egy magasabb rendű felelősséggel, amelynek a pápa személyes morális vetületeire is próbál rávilágítani –, addig a Párizsi Egyezményben végszükségben egy harmadik generációs jog jelenik meg, amelynek immans alanya az emberiség, annak is a jövő generációi. További párhuzamként a szolidaritás elemét fedezhetjük fel az országok és érintett területek észak/dél, fejlett/fejldő tengelye alapján. Ez a méltányossági elem az Egyezményben történelmi okokból és a ma is fennálló egyenlőtlenségből fakad, vagyis abból, hogy a fejlett országok korábban károsították a környezetet, illetve napjainkban is globális egyenlőtlenségeket okoznak, s ezért kötelességük szolidaritást vállalni a fejlődő országokkal és térségekkel. Ferenc pápa ezzel kapcsolatban az enciklika II. fejezetben kifejti, hogy Isten az egész emberi nemnek adta a Földet, és a természeti környezet olyan közjó, amely az egész emberiség közös öröksége.²⁵ Majd, miután pozitív példaként hozta fel a Riói Konferenciát

(167. pont), az 1972-es Stockholmi Nyilatkozatot (167. pont), a veszélyes hulladékok ellenőrzésére megkötött 1989-es Bázeli Egyezményt (168. pont) és a vadon élő állatok védelméről szóló 1973-as Washingtoni Egyezményt, a pápa hangoztatja a nemzetközi fellépés szükségességét (170. pont). Figyelmeztet ugyanakkor a nemzetközi fellépés veszélyeire is, vagyis arra, hogy helytelen, ha az intézkedések azon fejlődő országokra róják a terheket, amelyek inkább elszegényedő alanyai a környezetkárosításnak és a globális egyenlőtlenségnek (170. pont). A fejlődő országoknak elsősorban szociális intézkedésekkel, illetve a korrupció felszámolásával és a kiváltságosok fogyasztásának mérséklésével kell hozzájárulniuk a környezet megóvásához, a korábban a bolygó károsításának árán fejlődő gazdag országoknak pedig ehhez technológiai és egyéb segítséget kell nyújtaniuk (172. pont).²⁶ Vagyis Ferenc pápa szerint olyan globális válasz szükséges, amelyben összekapcsolódik a szegények segítése és a környezetkárosítás mérséklése (175. pont).

Az Egyezmény alapján a fejlett és a fejlődő országok is „Nemzetileg Meghatározott Hozzájárulást” (Nationally Determined Contributions) tesznek,²⁷ amelyeket összesítve további tárgyalások során alakul majd az arányosított végeredmény. A fejlődő országok szerepével kapcsolatban persze jogosan merül fel, hogy például Brazília és Kína milyen alapon szerepelnek a rászorulóak között.

Az Egyezményben számszerűsítéseket kevésbé találunk, a 2. cikk célként megfogalmazza, hogy a felek:

- a) a globális felmelegedés mértékét az iparosodást megelőző szinthez képest 2 °C alatt tartják, és hosszú távon igyekeznek azt 1,5 °C alá szorítani,
- b) az élelmiszerellátás biztonsága érdekében csökkentik az üvegházhatású gázok kibocsátását, és növelik a klímaváltozás hatásaival ellentétes folyamatokhoz való alkalmazkodóképességüket,
- c) pénzügyi keretet biztosítanak az alacsony üvegházgázkibocsátást és a klímavédelmet célzó fejlesztéseknek.

Az Egyezmény 2020-tól lép életbe, és az a) pontban megfogalmazott cél teljesítésének kötelezettségét globálisan vállalja, vagyis a feleknek együttesen kell a célokat elérniük, az arányokról pedig a nemzeti hozzájárulások alapján zajlanak majd további tárgyalások. A Párizsi Egyezmény tehát inkább

egyfajta keretet és menetrendet vázol fel, mintsem végső megoldást adna. Ezen a ponton találunk eltéréseket a Laudato sí' enciklikával, hiszen Ferenc pápa olyan megállapodást sürgetett, amely lehetővé tette volna a nemzetközi közösség számára a rendelkezések végrehajtását és azok elmulasztásának szankcionálását (173. pont). Az enciklika azon intelmeinek azonban, amelyek a döntéshozókat tisztességes párbeszédre és vitára buzdítják, az Egyezmény tökéletesen megfelel, hiszen tulajdonképpen egy minimumot alkot meg, és a további tárgyalások kereteit szabja meg. Tegyük hozzá ehhez, hogy az Egyezmény létrejötte korántsem volt magától értetődő: az 1997-es Kiotói Jegyzőkönyvet például az Egyesült Államok nem írta alá, és Kanada is kihátrált belőle, ahogyan a 2009-es Koppenhágai csúcs kudarca is mindmáig fájó pont,²⁸ de jelenleg is bizonytalan több megállapodás ratifikálása, mint például a fejlett és a fejlődő országok arányos hozzájárulását rendezni kívánó 2012-es Dohai Konferencián kezdeményezett megállapodás is.²⁹

A párbeszéd előtérbe helyezésén túl az Egyezmény technológiai együttműködést, technológiaátadást és kapacitásbővítést is biztosít a fejlődő országoknak, viszont több eltérést is mutat az enciklikától néhány további tekintetben. Az Egyezmény ugyanis az említett nem-piaci mechanizmusok és támogatások mellett a piaci mechanizmusoknak is teret enged, ami ellen Ferenc pápa felszólalt, amikor az emissziós kvótákat – amelyek egyébként valóban nyújtanak némi rugalmasságot a kifizetett célok teljesítéséhez – csupán kibúvónak, a környezetszennyezést relativizáló tényezőnek nevezte (173. pont).

A klímavédelmi keretvázlatot Ferenc pápa negyedik évszázad után még mindig messze áll a megvalósulástól. Kétségtelen siker, hogy két országot (Szíriát és Nicaraguát) kivéve minden állam csatlakozott hozzá, illetve a Kiotói Egyezményt alá nem író Egyesült Államok az elnökválasztást követően³⁰ továbbra is tagja az Egyezménynek. Azonban az érdemi tárgyalások és érdekütközések csak ezután következnek majd. A Párizsi Egyezmény csupán egy kezdet, egy kinyitott kapu, amely iránymutatásaival a nemzetállamokra ruhazza a cselekvés és döntés lehetőségét, egyben köteletségét is. Ferenc pápa enciklikája tehát az Egyezmény létrejöttét követően sem veszített aktualitásából, a következő évtizedeken és lépcsőfokokon is várhatóan tovább fogja kísérni azt.

¹ A Vatikán hivatalos oldala (2015): A „Laudato sí'” enciklika. Elérhető: https://w2.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html. Utolsó megtekintés: 2017.04.20.

² United Nations Treaty Collection (2016): A Párizsi Egyezmény. Elérhető: https://treaties.un.org/doc/Treaties/2016/02/20160215%2006-03%20PM/Ch_XXVII-7-d.pdf. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

³ Az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezmény oldala (1992): United Nations Framework Convention on Climate Change. Elérhető: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.

- ⁴ Az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezmény oldala (1997): Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. Elérhető: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.
- ⁵ UN Documents (1987): Report of the world commission on environment and development: Our common future. Elérhető: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.20.
- ⁶ UN Documents (2005): 60/1. 2005 World Summit Outcome. Elérhető: <http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.17.
- ⁷ Dorkó Nikolett (2016): Ferenc pápa és a környezetvédelem, 30-31. In: Nyirkos Tamás, szerk.: A jó kultúrája Ferenc pápa és a világ kihívásai. Ostrakon HSzKE., Budapest. 2016. Elérhető: http://btk.ppke.hu/uploads/articles/956050/file/pazmany_online_jo_cimer.pdf. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.
- ⁸ Jorge Mario Bergoglio 2013. március 19-én választotta meg a konklávét, azóta Ferenc néven vezeti a Katolikus Egyházat. Bár a XVI. Benedek pápa által megkezdett „négykezes” Lumen Fidei enciklika 2013. június 29-én jelent meg, Ferenc pápa első saját enciklikájának a Laudato si’-t tekinti.
- ⁹ ROTTE, Ralph (2014): Außen und Friedenspolitik des Heiligen Stuhls. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 167.
- ¹⁰ BETHKE, Mathias (2011): Die Außen und Friedenspolitik des Heiligen Stuhls – Ein systematisierender Überblick. Magdeburg: Magdeburger Journal zur Sicherheitsforschung 1. évf. 1. szám, 10.
- ¹¹ A Vatikán hivatalos oldala (2015): Ferenc pápa beszéde a Fehér Házban. Elérhető: http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/sep-tember/documents/papa-francesco_20150923_usa-benvenuto.html. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.
- ¹² A Vatikán hivatalos oldala (2015): Ferenc pápa beszéde az ENSZ Közgyűlés előtt. Elérhető: http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/sep-tember/documents/papa-francesco_20150925_onu-visita.html. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.
- ¹³ Az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezetének weboldala. Elérhető: <http://www.fao.org/about/en/>. Utolsó megtekintés: 2017.04.21.
- ¹⁴ A Vatikán hivatalos oldala (1963): „Pacem in terris” enciklika. Elérhető: http://w2.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html. Utolsó megtekintés: 2017.04.21.
- ¹⁵ A Vatikán hivatalos oldala (1979): „Redemptor hominis” enciklika. Elérhető: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_04031979_redemptor-hominis.html. Utolsó megtekintés: 2017.04.21.
- ¹⁶ Pope Francis (2015): Encyclical letter Laudato si’ of the Holy Father Francis on care for our common home. Vatican: Vatican Press, 7.
- ¹⁷ Pope Francis (2015), 8.
- ¹⁸ UN Documents (1972): Report of The United Nations Conference on the Human Environment. Elérhető: <http://www.un-documents.net/aconf48-14r1.spdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.22.
- ¹⁹ Az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezmény oldala (1990): Információk a Második Éghajlati Világkonferenciáról. Elérhető: <https://unfccc.int/resource/ccsites/senegal/fact/fs221.htm>. Utolsó megtekintés: 2017. április 21.
- ²⁰ United Nations Treaty Collection (1945, június): Charter of the United Nations. Elérhető: <https://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.21.
- ²¹ Az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezmény oldala (2011): A Durban Platform vázlat. Elérhető: https://unfccc.int/files/meetings/durban_nov_2011/decisions/application/pdf/cop17_durbanplatform.pdf. Utolsó megtekintés: 2017.04.22.
- ²² A Meteorológiai Világszervezet weboldala. Elérhető: https://www.wmo.int/pages/index_en.html. 2017. április 22.
- ²³ Az ENSZ Környezetvédelmi Programja weboldala. Elérhető: <http://web.unep.org/>. Utolsó megtekintés: 2017. április 22.
- ²⁴ A teljesség igénye nélkül az Egyezmény említi: a Közgyűlés 1989. évi 44/228, 1988. évi 43/53, 1989. évi 44/207, 1990. évi 45/212, 1991. évi 46/169, 1989. évi 44/206, 1989. évi 44/172 számú határozatát.
- ²⁵ Pope Francis (2015), 68-71.
- ²⁶ Pope Francis (2015), 121-129.
- ²⁷ Az NDC-kről bővebb információ az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezmény weboldalán található. Elérhető: http://unfccc.int/focus/ndc_registry/items/9433.php. Utolsó megtekintés: 2017.04.22.
- ²⁸ Az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezmény weboldala (2009. december): A 15. Klímavédelmi Konferencia vázlat. Elérhető: <https://unfccc.int/resource/docs/2009/cop15/eng/l07.pdf>. Utolsó megtekintés: 2017.04.19.
- ²⁹ Az ENSZ Éghajlatvédelmi Keretegyezmény weboldala (2012): A Dohai Konferencia. Elérhetőség: http://unfccc.int/meetings/doha_nov_2012/meeting/6815.php. Utolsó megtekintés: 2017.04.22.
- ³⁰ Sokáig úgy tűnt, hogy az új elnök, Donald Trump kilépteti az Egyesült Államokat a klímaegyezményből.

FELELŐS KIADÓ:
Ostrakon Hallgatói szervezetért Közhasznú
Egyesület

KÉZIRAT LEZÁRVA:
2017. május 8.

ISBN 978-963-12-8952-7

pazmany.ostrakon@gmail.com

OSTRAKON

